

ПРОЦЕСОТ НА КОНСТИТУИРАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА НАЦИЈА*

ЗАДАЧАТА ЗА ПРАВИЛНО, научно расветлување на процесот на формирањето на македонската нација ја наметнува потребата од задлабочена анализа на главните тенденции и појави во општествено-економскиот развoтoк, кој го услови почетокот на будењето и натамошниот тек на конституирањето на македонската нација. Живеејќи на експонирана територија која со векови била објект на странски завојувања и интереси и врз која се простирале и менувале разни државни формации, како и поради задоцнетиот општествено-економски развoтoк, македонскиот народ не можеше порано да го отфрли туѓинскиот јарем и да се афирмира како одделна нација и да заснова своја државна егзистенција во времето кога тоа го постигнаа останатите балкански народи. Иако Средниот век и капиталистичката епоха не му оставија на македонскиот народ такви државно-правни традиции, какви што ги стекнаа соседните балкански народи, сепак Македонија во Средниот век играше мошне важна улога во културниот развoтoк на Словените, истовремено претставувајќи еден од важните центри на непосредниот контакт на словенскиот свет со византиската култура. Меѓу останатото, врз основа на еден говор на јужнословенските племиња во Македонија во втората половина на IX век беше изграден првиот словенски книжевен јазик — старословенскиот, кој во повеќе словенски земји долго се задржа како единствен јазик на писменоста сè до оформувањето на нивните модерни јазици.

Воспоставувањето на турското господство кон крајот на XIV век го забави континуитетот на културната дејност во Македонија, како и во останатите балкански земји. На завојувачите не им конвенираше постоењето на земјопоседничкото племство од инородно потекло како значителна економско-политичка сила во земјата, поради што пристапија кон неговото разгонување и претопување. Со насилното симнување на домашното племство од културно-

*) Реферат поднесен на Петтиот конгрес на историчарите на Југославија во Охрид (5—7 септември 1969).

политичката сцена Македонија остана, во периодот на отоманскиот феудализам, без тој важен фактор за развој на културата и за чувањето на историските традиции. Укинувањето на Охридската архиепископија подоцна, верските погроми и другите насилби ги задушуваша културно-просветните жаришта во Македонија.

Пресврт настана во XIX век и се јави движење за еманципација во Македонија со создавањето на материјалната општествена сила во лицето на ембрионалната домашна буржоазија како законномерен продукт на поновиот општествено-економски развој. Газдувањето и трансформацијата на отоманскиот феудален систем, паралелно со ширењето на стоковно-паричните односи и јакнењето на стопанската сила и политичкото влијание на трговскиот капитал во првата половина и средината на XIX век ги забрзува економско-социјалните промени и духовните вриења во Македонија. Сопствениците на трговскиот капитал, побогатите занаетчији и другите припадници на младата македонска буржоазија за успешен развој на својата стопанска дејност беа непосредно заинтересирани за ширењето на просветата и затоа стануваа носители на движењето за еманципацијата.

Најиздигнатите припадници на зародената македонска буржоазија, под влијание од идеите на европскиот рационализам и либерализам, од ослободителните движења и постигнувањата во соседните земји и на реформите во Турција, сè порешително се заложуваа за еманципација од странско црквено влијание, првенствено грчко, со што во дадените историски услови и рамки стануваа поборници на нови општествено-политички процеси и културни зафати во Македонија. Отпорот против елинизацијата доаѓаше како спонтана реакција за истиснување и за менување на грчкиот со говорниот јазик во богослужението, во училиштата и световната употреба воопшто. Отпорот по логиката на развојот прераснуваше во движење за елиминирање на грчките лаички и свештени лица од местата и должностите за раководење со црквено-училишните работи, како подоцна и од телата и органите на турската администрација. Во тој поглед мерките потем Хатишерифот од 1845 година значително придонесоа да се засили борбата во Македонија за одземање на раководните позиции во црковно-училишните работи од рацете на органите и претставниците на Цариградската патријаршија, која грчката буржоазија ја ползуваше како орудие за спроведување на своите денационализаторски и хегемонистички намери спрема словенското население.

Протагонистите на грчката мегали-идеја имаа во владиците фанатички поборници, кои во духот на принципот *cuius religio, eius natio*, т.е. поради околноста што македонскиот народ ја испovedаше источно-православната вера и спаѓаше под јурисдикцијата на Цариградската патријаршија, настојуваат Македонците да бидат третираны како составен дел на грчката народност. Во случајов заедничката вера не можеше да биде фактор со пресудно дејство

за обединување и слевање на Македонците и Грците во една нација, за што најмногу пречеа различните етнички потекла, јазиците и другите културно-духовни белези што дотогаш се оформија. Словенската етногенеза на Македонците послужи како основа врз која израснуваше движењето за еманципација на Македонците, изразувајќи се како антитеза на панелинизмот. Преовладувачкото мнозинство на населението на Македонија како јужнословенско по своето етничко потекло не ги изгуби своите етнички белези и спони покрај долгогодишните асимилаторски тенденции и промените во етничката структура под влијание од миграциите и други околности.

Елинизацијата продре само во редовите на покрупните трговци, додека во селото и широките слоеви на граѓанството таа воопшто не успеа да пушти корени, благодарейќи на нивната патријархалност, закожуреност и одбојност спрема туѓото, несловенското. Поради сето тоа со тек на времето особено селото стануваше потпор на борбата за отфрлање на грчкиот јазик, кој не го разбираше, од богослужението и световното комуницирање. Борбата ја предводеа македонските трговци, учители и занаетчи, стремејќи се да ги изгонат непожелните грчки владици и да го отстранат грчкото духовно влијание и општествено-политичкото дејствување меѓу масите во Македонија.

После воспоставувањето на „меџлиси“ — советодавни органи на турската администрација — отпрвин со учество на претставници на верските заедници, започнатата борба доби поширок замав. Во „меџлисите“ влегуваа главно побогати и повлијателни Грци, Власи и Ерменци, кои со обилна поддршка на отоманската власт, со подмитување и разни застрашувања и насилби сакаа да го задушат отпорот на македонскиот народ против грцизирањето и долготрајното фанариотско командување. Економски најиздигнатите и политички најсвесните претставници на македонското граѓанство и интелегенцијата настојуваа да земат учество во работата на отоманската администрација, не можејќи никогаш да постигнат пропорционално учество спрема бројноста на македонското население. Тие сепак во средината на XIX век успеаја да истргнат извесни отстапки и да стекнат позиции за поуспешно спротивставување на елинизаторските намери, како и за свое натамошно осамостојување и утврдување. До која степен проблемите во врска со власта и државното уредување живо ги интересираа напредните духови на македонското општество може да се суди по расправите на европски образованиот македонски интелектуалец Ѓорѓи Драндар, објавени во Лајпциг: „Положбата на христијанското население во Македонија“ (1867) и „Турската администрација во Македонија“ (1869).

Постепеното јакнење на домашниот граѓански staleж, ширењето на новите идеи и влијанието од Европа и соседните земји помогнаа за премин во повисоката фаза на движењето за еманципација, кое, покрај барањата за воведување на македонскиот јазик

во училиштата и литературата, го покренaa прашањето за обновувањето на некогашната атвокефална Охридска архиепископија и пледираше, макар недоволно јасно и доследно, за тоа Македонците да се третираат како посебна етничка целина на Балканот. Истапувањата беа често компромисни и противречни, одразувајќи ја нерешителноста и несамоувереноста на младата и уште недоволно закрепната македонска буржоазија. Тие се огледаа во сфаќањата за потребата од создавање на заеднички книжевен јазик на Бугарите и Македонците врз база на галичкиот дијалект (Парт. Зографски), или на друг начин. Ваквите сфаќања беа доста верна проекција на спогодбено-колебливиот став на дел од македонското граѓанство, на кое бугарската буржоазија и интелегенција му беа потребни како сојузници во борбата против заедничкиот непријател — Цариградската патријаршија и грчката буржоазија.

За разлика од своите претходници, Ѓорѓи Пулевски, составувачот на двата македонски учебници-речници, во 80-тите години на XIX век стоеше на гледиште дека Македонците треба да образуваат свој книжевен јазик само врз почвата на сопствениот говор. Пулевски наедно истакнуваше дека Македонците се припадници на посебен, јасно издиференциран народ меѓу останатите јужно-словенски народи. Неговиот критериум за битните белези и својствата на народот се сведуваше на следново:

„Народ се наречуваат луѓе од ист род и кој говорат со еднаков збор и кои живеат и општуваат едни со други и имаат еднакви обичаи и песни и веселби . . . , а местото во кое живее народот се наречува татковина на тој народ . . . Така и Македонците се народ, а нивната татковина е Македонија“.

Тоа што Пулевски погрешно го убројуваше заедничкото потекло како белег од првостепена важност и што не ја сметаше територијалната заедница како географска рамка на соодветната маса од населението беше причина за некои негови неправилни сфаќања и заблуди. Така, на пример, тој пишуваше дека Македонците се потомци на „Словените“ Филип и Александар Македонски и дека Македонците треба да ја оживеат „својата“ стара историја и славните традиции од времето на античката македонска држава. Пулевски и некои други приврженици на „македонистичкото“ движење, без длабоки научни познавања и во романтичарски занес, запаѓаа во идеализација и антиисториски конструкции со свесното „барање“ и „изнаоѓање“ на славно минато, големи традиции и импозантно потекло, па затоа етногенезата на македонскиот народ ја бараа во племињата на Александар Македонски.

Процесот на оформување на македонската индивидуалност се изразуваше натаму во акциите против Бугарската егзархија. Раководните личности на движењето за основање на Бугарската егзархија покажаа неразбирање за реалните причини и цели на

отпорот и борбата во Македонија против фанариотските методи и мегали-идејата. Допирните точки и интереси на Македонците и Бугарите во заеднички водената борба против Цариградската патријаршија и елинизаторската политика ја немаа нужната сила за да го спречат разидувањето и судирањето помеѓу македонските и бугарските претставници во врска со прашањата за управувањето со Егзархијата и за нејзините компетенции. Постапките и усилбите на Егзархијата за диригирање со црквено-училишните работи во Македонија и за всадување на бугарска свест кај македонското население предизвикаа незадоволство и бојкот, кои доведоа, особено во јужните краишта на Македонија, до стремежи за отцепување од Егзархијата и за премин во унијатство и протестантизам.

Револуционерното вриење на Балканот во 1875—76 година (Босанско-Херцеговачкото и бугарското Априлско востание) ги забранува народните маси во Македонија, кои дотогаш својот револт против насилбите и безправноста го изразуваа преку вооружени ненадејни напади на ајдучките дружини и одметници и преку вооружените буни. Кон крајот на 1875 и почетокот на 1876 година дојде до создавање на самостојна завереничка организација во Малешевјата и во Солун со цел за подготвување на вооружено востание во Македонија, кое на 19 мај 1876 година избувна и започна во селото Разловци поради кое е наречено Разловечко востание.

Руско-турската војна од 1877—78 година, која имаше за последица урнување на турската власт во Бугарија, не доведе до ослободувањето на Македонија. Акцијата на европската дипломатија на Берлинскиот конгрес за ревизија на Санстефанскиот мировен договор се обидоа да ја исползуваат српските и грчките владеачки кругови и претставниците на бугарската буржоазија, кои организираа испраќање на петиции од Македонија со барање сета Македонија или нејзини делови да се откажат од Турција и да се приклучат кон соодветните земји. Иницијаторите на петициите преку свои луѓе и канали ангажираа собирање на потписи од видни жители на македонските градови и така се стигна до апсурдната положба едно исто население да биде во исто време претставувано како српско, грчко или бугарско население. Сето ова придонесуваше и за создавање на погрешни претстави кај европската јавност за националната структура и размерите на населението на Македонија, кои беа прифатени и ширени од европските велесили — подржници на претензиите на балканските земји врз Македонија. Тогаш беше направен обид да се постигне одреден ефект со помошта на импровизираната т.н. „Привремена влада на Македонија“.

Решенијата на Берлинскиот конгрес, макар што, поради преплетените спротивни интереси на големите сили и балканските земји ја оставија Македонија и понатаму под несносното турско владеење, содржеа обврски за спроведување реформи во Европска Турција, а за постигањето на таа цел се предвидувааше образување

на комисији со учество на претставници од месното население за изработување уставни за провинциите на Турција. Во одговор на влошената ситуација после решенијата на Берлинскиот конгрес, со кои Македонија беше оставена и понатаму под турско владеење, во Македонија избувнаа востанија во Кресна (5 октомври 1878 година) и во Разлог (8 ноември 1878 година), а од друга страна, под предводништвото на Кузман Шапкарев и епископот Нил се засилија акциите за оснивање самостојна македонска архиепископија со седиште во Охрид. Основната цел на востаничкото движење — рушење на турската држава и завојување на власта со вооружена акција на масите — дојде до израз во започнатото образување на нови органи на локална власт по ослободените села во долината на реката Струма. Со востанијата и стремежите за обнова на Охридската архиепископија македонскиот народ покажа дека извојувањето и осигурувањето на својата национална слобода, на егзистенцијата и поарната иднина не ја замислува во рамките на турската држава и дека во интерес на својата духовна еманципација се бори за создавање на соодветни самостојни институции.

Исто така поедини слоеви на македонскиот народ почнаа да се проникнуваат со сознание за неопходност од преминување кон облици и методи на поорганизирана борба против отоманските управувачи и сиот систем на национално потиснување и експлоатација. Како последица на таквото сознание дојде до создавањето на т.н. „Охридско Демир-хисарска завера“ и до подготвувањето и избувнувањето на Брсјачката буна (1880—1881 година). Замешаните прсти од странство и зачауреноста на мрежата на илегалната организација што почна да се создава во Охрид и соседните места, како и релативно брзото откривање на т.н. „Охридско Демир-хисарската завера“, оневозможија тогаш да се создаде масовна, трајна и цврста организација со револуционерна ориентација самостојно да ја раководи ослободителната борба на македонскиот народ.

Покрај привремените неуспеси и паѓања, македонското движење врвеше по угорна линија и во последните децении на XIX век и почетокот на XX век влезе во повисока фаза од својот развој. Најјарни знаци на таквиот развој на движењето беа појавата, целокупната дејност и борбата на т.н. „сепаратисти“ и на Внатрешната Македоно-Одринска Револуционерна Организација (ВМРО). „Сепаратистите“ означуваа нова струја во редовите на македонската интелигенција која отворено им се конфронтира на експозитурите и пропагандите на балканските буржоазии и нивните намери да го задушат движењето за еманципација и самостојност на македонскиот народ.

Со таква активност особено се истакнуваше бугарската пропаганда, која по основањето на Егзархијата и создавањето на бугарската држава израсна во влијателна сила што располагаше со достатно пари и можности за легално делување преку црквите и училиштата во Македонија. Какви упоришта претставуваа за Егзархијата црквите и училиштата во Македонија и колку бргу тие се

зголемуваа, може да се заклучи од следните податоци. Егзархијата во 1885/6 година управуваше со преку 300 разни училишта во Македонија, а непосредно пред балканските војни веќе нејзината контрола се простираше на околу 1000 основни и 66 класни училишта во Македонија. Во настојувањата да „содава Бугари“, и „да убие секакви посамостојно движење“, во Македонија — како што пишуваше Петар Поп Арсов — Егзархијата ги отпушташе од служба свесните Македонци, присилувајќи ги да емигрираат. За потчинувањето на црквено-школските општини во Македонија, Егзархијата ги претвораше претседателите на општините од избрани функционери во свои платени чиновници.

Движењето против Егзархијата настанувало, според зборовите на Ѓорче Петров, како природна реакција „против долгогодишниот стремеж на Егзархијата да го сосредоточи во свои раце диригирањето на општествениот живот во Македонија“. „Сепаратистите“ беа упорни во настојувањата за воведување на македонскиот јазик во училишната настава и за очување самостојноста на црквено-училишните општини. Во тој поглед заслужуваат внимание барањата на групи ученици од солунската гимназија во 1888 година наставата да се изведува на македонски наместо на бугарски јазик. Интересно е да се одбележи дека припадниците на оваа група по исклучувањето од солунската гимназија го продолжија школувањето во Белград и Софија и покрај усилбите на тамошните официјални кругови не само што не се претворија во спроводници на српската или бугарската пропаганда во Македонија, туку станаа истакнати поборници на македонската самостојност или основачи и раководители на подоцна создаденото македонско револуционерно-ослободително движење.

Меѓу крупните успеси на „сепаратистите“ спаѓа покренувањето и издавањето на списанието „Лоза“ во 1892 година. „Лоза“ ги напаѓаше странските пропаганди како пречки и штетни фактори што ја сопинаат и замаглуваат ослободителната борба на македонскиот народ. Низ страниците на „Лоза“ се изнесуваа мисли за потребата од самостоен развиток на македонскиот јазик, а објавуваните материјали содржеа разни форми и зборови од македонскиот јазик, како и некои правописни новини во согласност со фонетските принципи. Од предметно значење е фактот што издавачите на „Лоза“ пројавија особен интерес за прашања во врска со елементите и белезите што ја карактеризираат нацијата. Во редакциската стагија „Неколку збора за народноста“ како појдовна основа служи Мацинијевата дефиниција за нацијата, која ја определуваат пет елементи: територијата, свесното чувствувано единство на племенското потекло, заедницата на обичаите, на јазикот и на верата. Во „Лоза“ се застапуваше гледиштето дека најсуштествени фактори за образување на нација се природните околности во кои живее соодветната човечка заедница, а потоа сознаеното чувство за постоење и припадност на таква заедница.

„Луѓето, кои сакаат да образуваат една нација, треба сите свесно или инстинктивно да образуваат и очуваат еден здружен државен организам, заеднички да се грижат за своето зајакнување, заедно да ја поднесуваат среќата и несреќата и сврзани со еднаква историска судба, да имаат еднакви културни цели. Не достига ли таков услов, нема ли таква желба и стремеж за заеднички политички и културен живот, нема ли такви чувства на взаимна солидарност, нема народност, колку и да го имало тука: јазичното единство, племенското единство и религиозното единство“.

Овие погледи беа всушност преземени од психолошко-волунтаристичките и интелектуалистичките теории на буржоаската социологија, чии најтипични претставници во Европа беа Ренан и Кирхов, токму на кои се повикуваше „Лоза“. Фактот што редакторите на „Лоза“ поаѓаа од овие позиции во усвојувањето на критериумот за структурата и појавните облици на нацијата гносеолошки тие стигнаа до сфаќања за нацијата пред сè како заедница на судбината. Тие не беа во состојба во тоа време да изградат категорично и јасно стојалиште за Македонците како припадници на одделна национална целина. Но затоа во нивниот општотеоретски третман на конституитивните елементи на нацијата беа антиципирани и формулирани концепции кои една деценија подоцна со многу поголема прецизност и аргументираност беа изнесувани на далеку повисоко рамниште, развивани и застапувани од Крсте Мисирков.

Нужно е да се одбележи дека некои од повидните „Лозари“ не се запреа и ограничија само на таква дејност, туку отидоа понатаму и одиграа важна улога за издигањето на македонското движење на повисоко рамниште како основатели и раководители на Внатрешната Македоно-Одринска Револуционерна Организација. Основањето на ВМРО во 1893 година дојде како последица од разраснувањето на македонското ослободително движење во последната деценија од минатиот век, паралелно со зголеменото заострување на општествените и национално политичките спротивности во Европска Турција. Премиот од XIX во XX век беше временската рамка и пресвртница во која се еруптивна сила излегоа на видело и се нагрупаа и преплетоа основните спротивности и тенденции на поновиот општествено-економски и национално-политички развој на Македонија. Созревањето на стопанско-политичката криза во Европска Турција, со главно жариште — Македонија, беше придружено со сè поголема диференцијација и заострување на општествените спротивности, кои поради различната припадност на угнетените и експлоатираниите слоеви од македонскиот народ и на феудалните и привилегираните елементи од турската владачка нација добиваа истовремено национална и верска обоеност.

На целокупниот општествено-економски живот на македонија во тоа време му удираше печат судирањето на напирачките

сили од помодерниот начин на производство со феудалните облици и остатоци, зголемувањето на спротивностите меѓу новите сили и односите што постоеја и нивните носители. Самата констелација и насоките на општествената еволуција ја наложуваа потребата од решавање на создадените спротивности, кои го правea крајно несносен одживеаниот систем на феудална и полуфеудална експлоатација и на национално потиснување. Бидејќи Македонија, како веќе прилично заокружено и разграничено подрачје, во економски и културен поглед побргу се модернизираше отколку другите делови на отоманското царство, општествено-економското и државното уредување на апсолутистичката полуфеудална Турција сè повеќе стануваше анахронизам и пречка за нејзиниот развoтoк. Релативно големата концентрација и густината на населението на Македонија, по градовите (28,08%), правеше по размерите на урбанизацијата Македонија да се наоѓа пред другите провинции на отоманското царство и пред некои од соседните балкански земји. Задржувањето на полуфеудалните остатоци и стеги оневозможуваше брз и радикален пресврт во начинот на производството и го копираше процесот на национално-политичката еманципација и концентрација на македонскиот народ. Затоа пред прогресивните сили на Македонија се поставуваше, како најнепосредна револуционерна општествено-историска задача, урнувањето на преживеаниот економско-социјален систем и извршувањето на демократската национална револуција, без кои не можеше да се замисли вистинското решавање на македонското прашање.

Македонското прашање, кое во себе го опфаќаше сплетот на стопанската експлоатација, националното угнетување, културно-религиозните пречки и ограничувања, недостапноста на политичките функции итн., изби на преден план и стана акутно тогаш кога со зајакнувањето на домашната буржоазија се создаде материјална база за организационо оформување на разраснатото македонско ослободително движење. Хегемон на движењето стана радикалниот дел од либералната домашна буржоазија, а главните раководни места во организираното движење (ВМРО) беа заземени од најиздигнатите припадници на револуционерно настроената македонска ситнобуржоаска интелигенција.

Главните раководители и идеолози на движењето — Гоце Делчев и неговите истомисленици, проповедаа дека слободата треба да се извојува со сопствена борба на масите. Истовремено ги разбиваа илузиите за каква било добронамерна интервенција на големите сили за решавање на македонското прашање или за тоа дека ослободувањето на македонскиот народ може да се постигне со потпирка или директно учество на некоја од балканските држави. Во основата на минималната програма на македонското организирано револуционерно-ослободително движење влезе барањето за политичка автономија на Македонија. Здравниот политички инстинкт им диктираше на припадниците на македонската револуционерна демократија најрешително да ја разобличуваат злоупотре-

требата на паролата за автономна Македонија од страна на орудията на хегемонистичката политика на големобугарската буржоазија, која одгледуваше надеж дека еднаш извојуваната автономија ќе ѝ создаде шанси за анексија на Македонија. Поради тоа борбата на ВМРО за автономија имаше практична намена не само да ја зачува национално-стопанската и територијалната целина на Македонија и да го осигури нејзиниот самостоен развој, туку и да ги спречи анексионистичките стремежи и обиди спрема Македонија, кои најбезочно го загрозуваа нејзиното право на национално самоопределување и конституирање во сопствена државна обврска.

Стремежот за државно конституирање и за самостојно национално самоопределување и опстојување, без оглед на замислите за обликот и степенот на изграденоста на бараната државна организација, ја исполнуваше и сочинуваше основната содржина и тенденција на македонското националноослободително движење. Материјалните интереси на македонското општество ги раѓаа стремежите за образување сопствена држава, а практиката докажуваше дека на Балканот се создаваа поповолни услови за стопански, политички и културен развој до колку повеќе се образуваа самостојни национални држави.

Настроението за порадикално државно-правно решавање на македонското прашање опфаќаше сè поширок круг луѓе. Во 1895 и 1898 година македонските социјалисти изјавуваа дека ослободителната борба на македонскиот народ во никој случај не смее да се сведе на борба за примена на клаузулите на Берлинскиот договор (чл. 23), т.е. за реформи во Македонија, туку дека таа треба да се доведе до природниот крај односно до извојување на „**Независна Македонска република**“. А групата на „македонските револуционери-терористи“ околу весникот „Отм’штение“ се изјаснуваше за потполно отцепување на Македонија „во политички и административен поглед“ од Турција и за нејзино државно конституирање во рамките на Балканската федерација или конфедерација.

Во истото тоа време се јавуваа меѓу Македонците и протанонистички сфаќања дека ослободувањето и политичката автономија на Македонија можат да се постигнат на зелената маса на европската дипломатија. Типичен претставник на таквите сфаќања беше Ѓорѓи Капчев, кој бараше на Македонија да ѝ се даде автономија, а потоа да се премине кон работа за создавање „*југословенска политичка федерација*“. За остварување на овие идеи Капчев создаваше врски и се мачеше да спечали приврзаници во југословенските земји и во странство. Тогашниот печат и сочуванијата архивска документација во Хрватска, Србија, Војводина, Словенија, Црна Гора, Австрија, Швајцарија и Бугарија рељефно го илустрираат одгласот на Капчевата дејност и насока.

Основната цел на македонското револуционерно-ослободително движење дојде мошне јасно до израз во Илинденското востание 1903 година, кое требаше во прв ред да доведе до ослободување на новите стопански сили во земјата од феудалните и полу-

феудалните стеги, како и да го измени државно-правниот статус на Македонија во полза на виталните интереси и барање на македонскиот народ. Што се однесува до суштината на Илинденското востание, по историските задачи што требаше да ги реши за поттикнувањето на општествениот развиток на Македонија, со оглед на епохата во која стана и на класната припадност на хегемонот на македонското движење, како и на доминантните тенденции што извираа од потребите и барањата на масите, тоа беше обид за изведување на специфична буржоаско-демократска револуција во мала и заостаната земја, која во исто време беше објект на завојувачките апетити и разорната дејност на балканските буржозии.

Илинденското востание наедно послужи како повод за да дојдат до израз, со нова сила и многу поголема искристализираност, сфаќањата за националната индивидуалност на македонскиот народ. За тоа позитивна улога одигра групата истомисленици околу Димитар Чуповски и Крсте Мисирков, собрана во „Славјано-македонското научно-литерарно другарство“ во Петроград, која со развивањето на интензивна систематска културно-научна дејност работеше за всадување и ширење на македонската национална свест. Во Уставот на друштвото беше фиксирано дека тоа ќе се грижи првенствено за следново:

„а) да развива меѓу македонската колонија во С. Петроград национално самосознание;

б) да го изучува јазикот, песните, обичаите и историјата на Македонија во етнографски и географски поглед;

в) да ги мири и обединува сите Македонци без разлика на нивното образование и убедување од името на нивното исто потекло и единство на нивната татковина; и

г) да го шири сето горе кажано меѓу Македонците во Македонија и зад граница (во странство).

Овие принципи и задачи релјефно ја изразуваат платформата и ориентацијата на новата струја во македонското движење, која во развитокот на македонската национална еманципација и концентрација означува квалитативна промена и значително повисок стадиум. Најважна карактеристика на струјата е тоа што имаше искристализирани сфаќања за националната суштина и физиономија на македонскиот народ, а нејзин најавторитетен претставник и теоретичар стана Крсте Мисирков.

Мисирков ја истакнуваше како првостепена и особено актуелна задача координираната активност за парализирање на странските пропаганди во Македонија кои го разединуваат населението и му натураат туѓа национална свест. За Мисирков беше особено важно што селанството, како преовладувачко мнозинство на населението во Македонија, не беше толку засегнато од денационализаторско-асимиляторското дејствување на туѓите пропаганди и дека тоа продолжуваше да се служи со својот мајчин јазик и да ги

чува народните обичаи, навици, умотворби и сл. Наспроти неправилните претстави во Европа и балканските земји за „народноста на Македонците“, Мисирков пледираше да „се признаат официјално, оти во Македонија немаат неколку словенски народности, ами имаат само и една одделна, ни бугарска ни српска“ т.е. „признајте на Словените во Македонија за одделна народност: Македонци“.

Во аргументација на тезата за тоа дека Македонците се припадници на одделна нација, Мисирков го наведува нивното заедничко потекло односно крвно сродство (словенската етногенеза), еднаквото минато („историската судба“) и јазикот како најважно средство за комуницирање и поврзување, понатаму религијата, националниот менталитет и фолклор, заедничката територија итн. Иако Мисирковото теоретско сфаќање на нацијата се движеше во рамките и на нивото на тогашната граѓанска социологија, тој сепак точно забележи некои од конституитивните елементи и белези на нацијата, која современата научна општествена мисла смета дека е историски продукт на капиталистичкиот развиток кој ја слева нацијата во органска заедница на економскиот живот, територијата, јазикот и културата.

Раѓањето и постепеното утврдување на свеста за посебна национална физиономија и индивидуалност на македонскиот народ, што беше аргументирано изложено во книгата на Мисирков „За македонските работи“ настануваше во време на повисок степен на општествената поделба на трудот во процесот на образувањето на внатрешниот пазар во Македонија со поизразити капиталистички примеси и духовното обединување и економско поврзување на Македонците во географското пространство на нивната татковина.

Историската вистина бара да се каже дека појавата на македонско национално чувство не дојде одеднаш ниту беше плод на одделни личности, туку низ сукцесивните фази на еволутивниот процес се вршеа и натрупуваа нужните општествено-историски, културно-политички и интелектуални подготвувања за созревање на македонско национално сознавање. Исто така треба да се констатира дека на преминот од XIX во XX век широките слоеви од населението на Македонија уште не беа во поголема мерка проникнати со јасна национална свест, каква што ја изразува Мисирков и слични. Тоа заостанување на масите зад идеите и сознанијата на најиздигнатите и најдалековидните глави на својата земја не беше ни најмалку феномен, редок или непознат во историјата, туку неизбежна последица на сложениот сплет на околностите и факторите кои дезинтеграционо делуваа и го сопињаа, замаглуваа и искривуваа процесот на националното поврзување и обособување на македонскиот народ. Покрај инфилтрацијата на странските пропаганди во Македонија која беше придружна појава на конкурентската борба меѓу балканските буржоазии за завојувањето на кому-

никациите, пазарите и природните богатства на Македонија, како причини што го сопињаа националното оформување на македонскиот народ беа маневрите на властодршците на отоманската империја и политиката на големите сили за одржување статус-кво на Балканот.

Важните настани и промени во врска со балканските војни, во кои владеачките класи и монархии на Балканот влегоа божем за ослободување и автономија на Македонија, создадоа нови тешкотии и пречки на националноослободителната борба на македонскиот народ. Распарчувањето на Македонија и нејзината поделба и анексијата од страна на балканските држави, претставувајќи најбезочно одречување на правото на македонскиот народ на самоопределување, го разбија територијалниот интегритет на Македонија и ја раскинаа целината на македонскиот национален организам. Со тоа многу се влоши и усложни положбата на македонскиот народ и се отежна реализирањето на стремежот да се конституира и живее како суверена нација под сопствен државен покрив. Стремежот за создавање на сопствената држава како адекватна рамка и гаранција на националниот интегритет на Македонија вонредно силно се изрази во концепциите и акциите на македонските родољуби, кои наспроти потчинувањето и разделувањето на Македонија во 1913 година, бараа Македонија да стане „*посебна самостојна единка со влада одговорна пред народно собрание*“, а „*внатрешното уредување на македонската држава*“ да го определи „*под покровителство на државата, народно претставништво (национално уставотворно собрание) во градот Солун, избрано по пат на општо гласање*“.

Поновите архивски иследувања покажуваат дека акцијата за образување самостојна држава во тоа време била највеќе прифаќана од деловните кругови во Македонија, како и тоа дека меѓу политичарите на непосредно заинтересираните држави за исходот на акцијата — Австро-Унгарија и Турција — се наоѓаа влијателни личности, како Хилми паша и други, кои сметаа дека многу повеќе одговара на интересите на нивните држави создавањето на посебна македонска држава отколку поделбата на Македонија меѓу балканските држави.

Версајското прекројување на европската карта и санкционирањето на поделбата на Македонија, извршена со Букурешкиот договор 1913 година, значеа газење на волјата на македонскиот народ за да живее и се развива како слободна, целосна и самостојна нација. Урнувањето на отоманската империја и воспоставувањето на нови граници на Балканот предизвикаа големи миграциони движења и стопански пертурбации во Македонија. Меѓутоа, распарчувањето на Македонија на три дела после војните, со што беше разбиена нејзината територијална, стопанска и културно-политичка компактност, без оглед на објективните тешкотии и пречки за водење на единствената заедничка борба на сиот маке-

донски народ, не ја задуши борбата на македонскиот народ за национална слобода, обединување и државна самостојност. Дејците на поранешниот Серски револуционерен округ, отфрлајќи секаква помисла за мирее со извршената поделба на Македонија или за приклучување на Македонија кон било која балканска држава, се изјаснија во познатата Декларација за решавање на македонското прашање да се востанови Македонија „во соодветните нејзини географски граници и главно врз базата: Солун, Вардарската долина, Скопје и Битола“ со форма на управување по образец на Швајцарската федеративна република.

Горче Петров, Димо Хаџи Димов, Петар Поп Арсов и други видни функционери на старата ВМРО, кои се собраа и се конституираа во Привремено претставништво на Обединета бивша внатрешна револуционерна организација во 1919 година со цел да дејствуваат пред конференцијата во Версај за придобивање на јавното мислење во светот за образување самостојна држава на македонскиот народ, категорично изјавуваа дека „идејата за автономија на Македонија“ ја сфаќаат како „идеја потполно самостојна и совршено независна од онаа за присоединување и обединување со Бугарија“.

Политиката на националното угнетување и бездушното ограбување на македонскиот народ, која преку граѓанските партии ја спроведуваа балканските хегемонистички буржоазии и династии, го забрзуваше процесот на поврзувањето на македонското националноослободително движење со револуционерната активност и класната борба на пролетаријатот. За таа цел во 1924 година беше создадена и посебна организација — Внатрешна Македонска Револуционерна Организација (Обединета). Тргувајќи од констатацијата дека ниедна од постојните балкански влади не мисли и не дејствува за „ослободувањето и обединувањето на раскинатите делови на Македонија“ и за „самоопределувањето на македонскиот народ во самостојна политичка единица“, ВМРО (Обединета) изјавуваше дека ќе ги насочи своите сили за обединување на сиот македонски народ и негово инкорпорирање како рамноправен член во идна Балканска федерација. Во Мајскиот манифест на ВМРО (Обединета) попрецизно е формулирано дека таа ќе се бори за следново:

„ За ослободување и обединување на раскинатите делови на Македонија во една наполно независна и самостојна политичка единица, во нејзините природни, географски и етнички граници.

2. За демократизирање на соседните на Македонија балкански држави и нивното сојузување во една балканска федерација, која единствено може да го гарантира политичкото постоење на независна Македонија и независноста на останатите балкански народи...“

Во колку повеќе успеваше со тек на времето самата да се ослободува од некои пропусти и осцилирања, во толку повеќе ВМРО (Обединета) придонесуваше за демаскирање на странските експоненти, за обединување на борбените усилби на сиот македонски народ, за извојување на националната слобода и државното конституирање и за изјаснување на поимите за националниот карактер на Македонците.

Развитокот на општествено-политичките настани и заострувањето на класните судрувања влијаеја за да се всадува и шири свеста во редовите на прогресивните работнички движења на Балканот, за потребата што повеќе да се вклучат во борбата за решавање на националното и другите акутни прашања, кои ги засегнуваа животните интереси на широките народни маси. Сериозен обид за анализа на тактичките аспекти и национално-политичките реперкусии на македонското прашање, како и да се утврди политиката на класното работничко движење спрема целите и методите на националноослободителната борба на македонскиот народ, беше направен на Третата зимска конференција на КПЈ. Во посебната „Резолуција за македонското и тракиското прашање“ се укажува дека работниците и селаните од балканските земји се непосредно заинтересирани за успехот на борбата за федерацијата на автономна Македонија како рамноправен член на федерацијата на балканската република. Верно, авторите на Резолуцијата не гледаа во Македонија еден компактен народ, туку разнородно население, составено главно од припадници на другите балкански народи, но затоа беа цврсто уверени дека разгорувањето на класната борба и на револуционерната дејност воопшто го тера пролетаријатот активно да се вклучи во решавањето на националното прашање и да ги опфаќа селанството, занаетчиите, интелигенцијата итн. во широк фронт на борбата за национални и социјални права на масите.

Заклучоците од Четвртата земска конференција на КПЈ (1934), меѓу кои спаѓаше и решението за образување на КП на Македонија во најблиска иднина, а како ефикасна мерка за слабеење на националистичкото влијание, за олеснување и изградување на „сопствени кадри од редовите на работниците на потиснатите нации“, беа значаен чекор во поставувањето и согледувањето на македонското национално прашање.

Нужно е да се спомене дека токму во ова време и Коминтерна застапа на стојалиште дека целокупниот развиток довел до создавање на одделна македонска нација, за чие постоење не треба да има повеќе дискусии и сомневања. Ова беше очигледен знак на признавање на националната индивидуалност на Македонците како конкретна стварност што не смее да се превидува, а тоа имаше влијание за прифаќање на поправилни ставови по македонското национално прашање и од страна на други прогресивни и револуционерни движења. Веднаш ЦК на ВМРО (Обединета) истапи со посебна резолуција, формулирајќи гледишта дека Македонците

сочинуваат одделна нација. Во Декларацијата на Обласниот комитет на ВМРО (Обединета) за Пиринска Македонија тоа беше препизирано на следниов начин:

„Македонскиот народ има свое минато, сегашина и иднина, не како прикрпа на империјалистичките (држави — Д. З.) Бугарија, Грција и Србија, туку како самостоен словенски елемент, којшто ги има сите белези на една нација, која се бори веќе со десетолетија за извојување на своето право на самоопределување дури до отцепување во одделна политичка државна заедница од угнетувањето на империјалистичките држави“.

Со теоретска аргументација и марксистичко фундирање на тезата за постоење на одделна македонска нација исто така се карактеризираше во тоа време и платформата на прогресивната смигрантска организација — Македонскиот народен сојуз во Америка. Во објавеното програмско изложување со наслов „Зашто ние Македонците сме одделна нација?“ на поставеното прашање се дава директен, категоричен одговор со заклучокот дека Македонците „не сме ниту Срби, ниту Грци, ниту пак Бугари, а сме одделна македонска нација, која се бори за своето национално ослободување и одделување во своја македонска држава“. Споменатото тврдење се докажуваше со посочување кај Македонците на сите неопходни конституитивни елементи за една нација во дух на поставките што тогаш важеа како владеачка теорија во редовите на комунистите. Затоа се истакнуваше дека „во Македонија се на лице сите елементи на една самостојна македонска нација со своја територија и економска целина, со свој јазик и опит национален карактер, и со своја македонска историја“.

Во историјата се наоѓаа многубројни докази за самостојниот развој на македонскиот народ, поради кое се заклучуваше дека „таа македонска историја не е само пројава на македонската нација, не е само нејзин стремеж кон своја национална држава, туку таа, македонската историја, е истовремено елемент кој го дооформува и доодредува самостојниот карактер на македонската нација“.

Вистински револуционерните и прогресивните елементи, на кои им лежеше на срце делото на националното и социјалното ослободување на македонскиот народ, за правилно толкување на суштината на македонското национално прашање, наоѓаа за потребно темелно да се расветлува историското минато и објективно да се согледуваат развојните процеси и тендеции. Коста Рацин во својата статија „За поправилно сфаќање на нашето минато“ во 1937 година пишуваше дека „учејќи се и врз минатото од своите предци, луѓето ја прават својата денешна историја“ и дека „таквото познавање ја „продолжува“ историјата, согласувајќи се во целост со напредните тендеции на конкретнио дејствуваачките луѓе“.

Во годините пред Втората светска војна повеќе Македонци се зафаќаа со обработување на македонското национално прашање, меѓу кои треба да се истакнат Антон Попов и Константин Веселинов кои живеела во Бугарија. Во делото „Преродбата на Македонија“ од Константин Веселинов беше направен обид да се анализираат корените на македонската нација.

Покрај ваквите усилби за научно расветлување на историското минато и на процесот на конституирањето на македонската нација, меѓу важните пројави на македонската национална свест и култура во тоа време беа објавените стихозбирки и други литературни и слични трудови на македонски јазик со помошта на најпрогресивните општествени сили, а пред сè на класното работничко движење.

Како последица на специфичен сплет на конкретно-историските околности дојде до тоа релативно малубројната и недоволно развиената работничка класа на Македонија постепено да станува усмерувачка сила на националното движење.

Поради зголемувањето на опасноста од фашизмот за националната судбина на малите народи балканскиот пролетаријат се уверуваше дека во создадената констелација правото на национално самоопределување не треба да се ползува за отцепување и раскинување на постојните државни формации, туку тоа право и рамноправноста на народите да се остварува низ нивната заедничка борба против фашизмот, за вистинска демократија, национална самостојност и рамноправност. Насочувањето и залагањето на КПЈ за решавање на националното прашање во Југославија со федеративно уредување на државата и со остварување на потполната национална рамноправност и на основните економски и културно-социјални потреби на широките народни слоеви влијаеше македонскиот народ да го прифати курсот за зачувување на државното единство на југословенските народи, да гледа перспективи за решавање на македонското прашање во рамките на таа државна заедница врз принципите на слободно определување и вистинска рамноправност на сите народи и малцинства. Тоа се изрази во создавањето на т.н. „МАНАПО“ (Македонски народен покрет) со платформа за решавање на македонското национално прашање во заедничка борба со прогресивните општествени сили во Југославија против фашизмот, за демократија и мир.

Растежот на антифашистичкото движење и правилниот однос спрема македонското национално прашање спомагаа за разобличување на маневрите на реакционерните властодршци и на странските експоненти, за демаскирање на паролите и илузиите, за извојување на „независна Македонија“ со поткрепа на фашистичките држави, за признавање на штетноста на сепаратистичкиот автономизам за интересите и судбината на македонската нација. Македонскиот и останатите југословенски народи стапија во борба против фашистичките окупатори и домашните предавници за да извојуваат потполна национална слобода, рамноправност и ново др-

жавно уредување на Југославија кое ќе им гарантира слобода и напредок на сите нејзини народи и малцинства.

Со активното учество во заедничката ослободителна војна и револуцијата македонскиот народ се определи за обединување со останатите југословенски народи, за вистинска заедница на доброволно здружени и рамноправни народи. Народот на Македонија во заедничката Народноослободителна борба на југословенските народи гледаше најарен пат за постигање на своите ослободителни цели и за извојување на својата државност во рамките на напорите за образување на нова Југославија како слободна заедница на рамноправни народи, верувајќи дека со тоа ќе се оневозможи повампирувањето на хегемонистичкиот систем или претворањето на Македонија во окупаторско-квислиншка марионетска творба. Ова во толку повеќе што борбата за создавање на нова Југославија ги одразуваше стремежите на југословенските народи за обединување и заеднички живот врз принципите на национална рамноправност, најшироко демократско самоупраување и револуционерни општествени промени.

Со борбата за национална слобода и самоопределување, заедно со сите други југословенски народи, македонскиот народ ги удираше темелите на сопствената државна зграда во поширока општојугословенска заедница. Волјата на македонскиот народ да живее како слободен и рамноправен член на југословенската Федеративна заедница на народите и самиот да управува со себе најавторитетно се изрази на Првото заседание на АСНОМ, на 2 август 1944 година. Претставниците на македонскиот народ, основајќи ја Демократска Федеративна Македонија како составен дел на Демократска Федеративна Југославија ја прокламираа слободата, националниот суверенитет и рамноправноста на Македонија во рамките на југословенската заедница. Со донесените решенија АСНОМ да се *„конституира во врховно законодавно и извршно претставничко тело на Македонија и на македонската држава“* и да биде *„единствен носител на суверенитетот на македонската држава“* беше извршен историски акт во оформувањето на државната зграда на Македонија.

Со создавањето на Демократска Федерална Македонија беше направен квалитетен скок во државното организирање на македонската нација и беше осигурена нејзината слобода и рамноправност во нова Југославија. Со образувањето на првата држава на македонскиот народ се оствари државно-правно конституирање и најпотполна афирмација на македонската нација и на нејзините ослободителни социјални и прогресивни идеали и интереси. Околноста што АСНОМ го претпочита *„обединувањето со другите народи во Југославија, отколку идејата за една самостојна и независна Македонија“*, многу аргументирано се објаснуваше со историското искуство за неопходноста од здружување и обединување на малите народи за зачување на нивната национална слобода од империјалистичките апетити на големите сили, како и со реше-

нијата од Второто заседание на АВНОЈ, кои беа наречени „*прв државен и меѓународен акт*“ што му ја призна на македонскиот народ „*неговата национална индивидуалност и правото на самоопределение*“. Изнесените претпоставки и мислења од некои автори дека паролите за независна Македонија во тоа време беа демагошки маневри и залудни комбинации и обиди пред сè на германските нацистички шефови да се запре или сврти тркалото на историјата, сега сме во состојба со апсолутна сигурност и аргументираност да ги застапуваме. Документите од преостанатите архиви на Министерството за надворешни работи и на Главната служба за безбедност на Рајхот, кои поднесувачот на овој реферат имаше можност да ги пронајде и собере по архивите во Бон, Кобленц и Потсдам, фрлаат обилна светлина и ја разкриваат суштината и заднината на задкулисните махинации, во врска со тоа, на Хитлер, Рибентроп, Химлер и Калтенбрунер заедно со Ванчо Михајлов.

Затоа, дека АСНОМ и раководството на Народноослободителното движење во Македонија беа дораснати за историскиот момент најбеспорно го докажа фактот што тие правото на национално самоопределување до отцепување го сфаќаа и применуваа сообразно со конкретната ситуација, имајќи ги предвид виталните и трајните интереси на македонската нација, како и прогресивните тенденции на општествениот развиток. Изјаснувајќи се за вклучување на Македонија како составна рамноправна единица во југословенската федерација, претставниците на македонскиот народ беа проникнати од сознанието дека со свесно и доброволно откажување од барањето за создавање посебна македонска држава во конкретната историско-политичка констелација, ни најмалку не се крни националниот суверенитет на македонскиот народ. Со доброволно пренесување на дел од националниот суверенитет врз федерацијата, но кое не беше сфаќано како отуѓување на споменатиот суверенитет, се знаеше дека со тоа наедно ќе се зголеми одговорноста и силата на сета заедница со цел за зацврстување и продлабочување на суверените права и основните интереси на југословенските народи и малцинства, со цел за здружување и заедничко решавање на сите главни задачи на националниот и општествениот развиток во рамките и со напорите на целата заедница. Оправданоста на ваквите очекувања и сфаќања најдобро ги докажа позитивната и резултатната практика во изградбата на вистинските социјалистички односи и во остварувањето на најшироките национални права и слободи во Социјалистичка Федеративна Република Југославија.